

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Α'. Αναμφισβήτητη είναι η συμβολή της Αρχαιολογίας ως κλάδου των Ανθρωπιστικών Σπουδών στη διεύρυνση, ανανέωση και αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας. Η γνώση για την Ιστορία του Ανθρώπου θα ήταν υπερβολικά ελλιπής, εάν τα στοιχεία τους τα αντλούσαν μόνον από τις φιλολογικές πηγές, (χωρίς την επιπρόσθετη συνεισφορά της αρχαιολογικής σκαπάνης) το ίδιο και οι ιστορικές και οι ανθρωπολογικές επιστήμες.

Όλγα Δάσου

Αρχαιολόγος - Καθηγήτρια Φιλολόγος της Δ.Δ.Ε.

Αλλά και κάτω από το πρίσμα του παιδευτικού χαρακτήρα των κλάδων της Αρχαιολογίας παρατηρούμε ότι η Αρχαιολογία καθόλου δεν υστερεί σε σχέση με τους υπόλοιπους της κλάδους, πράγμα που αποδεικνύεται καθημερινά μέσα από τη διδακτική πρακτική της εκπαιδευτικής διαδικασίας, εφόσον απαραίτητα θα χρησιμοποιηθεί η αρχαιολογική γνώση για την εμπέδωση, τεκμηρίωση, σχολιασμό, εμπλουτισμό των γνώσεων που αποκτούν οι μαθητές μέσα από το μάθημα της Ιστορίας ή μέσα από την επεξεργασία κειμένων της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών.

Ποια π.χ. η απάντηση στην απορία μαθητή σχετικά με τον τρόπο συνεννόησης Ελλήνων και Τρώων κατά τη διάρκεια του Τρωικού πολέμου ;

Ο Denis Page στο βιβλίο του «Η Ιλιάδα και η Ιστορία» - βασισμένος στα αρχαιολογικά *facta* δίνει μια πιθανή λύση βασίζοντας σε παρατηρήσεις ομοιότητας αντικειμένων καθημερινής και λατρευτικής χρήσης — π.χ. Μινυακών αγγείων — των περσιών ανατολικά και δυτικά του Αιγαίου και προβαίνει μέσα από μια σειρά συλλογισμών στη διατύπωση συμπερασμάτων, σύμφωνα με τα στοιχεία, ίσως η γλώσσα είναι κοινή εξαιτίας κοινής φυλετικής καταγωγής. Το ίδιο ποσάφει να αποδειχτεί μέσα από συγκρισεις των κτηριακών κατασκευών της

Τροίας, στο αντίστοιχο στρώμα, με τα μεγάλα Μυκηναϊκά Ανάκτορα και τα τείχη των Μυκηνών και της Τίρυνθας. Σε αρχαιολογικά, επίσης, δεδομένα βασίζεται και ο Martin Nilson για να αναπτύξει την άποψή του για τη μυκηναϊκή προέλευση των ελληνικών μύθων και να εξετάσει τις ελληνικές νιαρές, σε αντίστοιχα συγγράμματα. Πολλά ανάλογα παραδείγματα μπορούν να πιστοποιήσουν τη δυνατότητα της Αρχαιολογίας να συνεισφέρει στην αρχαιολογία και στη διδασκαλία του πολιτισμού και όχι μόνο στη μορφολογική ευαισθητοποίηση, όπως πιστευόταν σε παλιότερες εποχές με κυρίαρχη τη φορμαλιστική αντίληψη. Ιδιαίτερα κατά τη διδασκαλία της Ιλιάδας στο γυμνάσιο, όπου γίνονται συνεχείς αναφορές στο σπίτι, στα παλάτια, στα ιερά, στα όπλα, στην ενδυμασία, στα καρδιά, στα στρατόπεδα, στα αγγεία, στα σκεύη και στα έπιπλα, γίνεται καλύτερα κατανοητό πόσο απαραίτητη είναι η γνώση όλων αυτών των αντικειμένων στην πραγματική τους μορφή — όπως τα φανέρωσε από τον περασμένο αιώνα και στον αιώνα μας η αρχαιολογική σκαπάνη και ύστερα από την αποκατάστασή τους μέσα από τη διαδικασία της «συντήρησης» — για την κατανοήση του ιδιαίτερου χρώματός, της ιδιαίτερης μορφής και φύσης του πολιτισμού με τον οποίο έρχονται σε επαφή μέσα από το ομηρικό κείμενο

οι μαθητές, π.χ.: Η περιγραφή δύο ειδών ασπίδων, της οκτάοχτης και της στρόγγυλης μας δίνει, χάρη στις αρχαιολογικές συναρτήσεις της, τις χρονολογικές ενδείξεις για την εποχή της διεξαγωγής της εκστρατείας στην Τροία και για τη χρονολόγηση της δημιουργίας του έπους. Το φαινόμενο του «ετεροχρονισμού» γίνεται πιο κατανοητό μέσα από τις αρχαιολογικές συναρτήσεις. Σε ανάλογους προβληματισμούς οδηγούν οι διαφορετικές μορφές στα κράνη — κράνος με δόντια αγριοχοίρου απ' τη μια, κράνος με λωφό απ' την άλλη — που με την αρχαιολογική τους υπόσταση αποτελούν βοηθητικά στοιχεία για το διαχωρισμό των μυκηναϊκών και ομηρικών δεδομένων του έπους. Σε μεγαλύτερο βαθμό κατανοητά γίνονται, επίσης, ιστορικά γεγονότα και φαινόμενα. Π.χ.: Ο τρόπος λειτουργίας του πολιτισμού της Αθήνας του 5ου αιώνα, όταν οι μαθητές γνωρίζουν με αισθητική επισημότητα το χώρο της αρχαίας αγοράς — με όλα τα απαραίτητα για το σκοπό αυτό κτίρια: Βουλευτήριο, Πρυτανείο, Πνύκτα — αποκτά μια ουσιαστικότερη γνωστική διάσταση. Το ίδιο συμβαίνει και με σχετικά αντικείμενα, όπως ψηφισματικά ανάγλυφα, κλειφτέρες μετρητής χρόνου, ανδριάντες ή άλλα γλυπτά αφιερώματα, που γίνονται γνωστά όχι μόνον από τις λεκτικές αναφορές των Αθηναίων ρητόρων, αλλά και από

την παραύλαση τους με μεθόδους εποπτικής διδασκαλίας, που είναι δυνατή χάρη στην ανακάλυψη των αντικείμενων αυτών απ' τις αρχαιολογικές ερευνητικές προσπάθειες. Αλλά και το «Δημόσιον Σήμα» του Κεραμεικού, οι «επιγραφές κατασκευές», η «πρόθεση των νεκρών» του Επιτάφιου του Περικλή προλαβαίνουν άλλη διάσταση για την κατανόηση και την ερμηνεία του λόγου και της εποχής, όταν γνωσθούν απ' τους μαθητές και με αισθητικές προσλαμβάνουσες παραστάσεις.

Τι σημαίνουν, τέλος, οι ομοιότητες των Μακεδονικών Ταφικών εθμών με τα αντίστοιχα Μικηναϊκά — καύση ολόγων και όματος στην ταφή του βασιλιά, τούπιες — όπως μας τα δίνει η Ιλιάδα και όπως τα αποκόλυψε στη Μακεδονία η αρχαιολογική έρευνα; Ή μήπως είναι ασκόπος αυτός ο συσχετισμός;

Ποια η μορφή του Νούου και του Ιερού των Δελφών, όπου εκτυλισσεται η υπόθεση του «Ιωντα» του Ευριπίδη; Ποια τα Ανάκτορα των Ατρινών, όπου η μοίρα διαφεύγει τη ζωή και την τύχη των πρώτων των δραματοποιών των μεγάλων «Τραγικών».

Σε σχέση μ' αυτή την προοπτική διδακτικής εκμετάλλευσης των αρχαιολογικών δεδομένων προβάλλονται, παλιότερα, κάποιες αντιρρήσεις ότι οι μαθητές πρέπει να αναπτύξουν τη φαντασία τους και να την χρησιμοποιούν κατά τη φιλολογική ανάλυση των αρχαιοελληνικών κειμένων.

Όμως η αρχαιολογική κατάρτιση σε κάθε περίπτωση αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την κατανόησή τους.

Εξάλλου η γνώση μεταγενέστερων από το κείμενο ή συγχρόνων τους έργων τέχνης δίνει τη δυνατότητα να συνειδητοποιήσει ο μαθητής τη βαθιά επίδραση της θρησκείας, της μυθολογίας και του έντεχνου λόγου στους καλλιτέχνες, ιδιαίτερα στη θεματογραφία. Αυτό μαρτυρεί η απεικόνιση επεισοδίων του επικού κύκλου στην Αττική Αγγειογραφία, όπως π.χ. η Άλωση της Τροίας, σκηνές μάχης ή μονομαχίας, αυτοκτονία του Αιάντα ή η υπέρχρη προαιφική σκηνή του μεγάλου Εξέρκη, όπου δύο πρωτοπαλικάρα των Αχαιών, ο Αχιλλεύς και ο Αιάντας παίζουν τα ζάρια σε μια ανάπαυλα της μάχης. Παρόμοιο φαινόμενο παρατηρείται και στην αρχιτεκτονική και τη γλυπτική π.χ.: απεικόνιση της «συγκέντρωσης θεών» στην Α. πλευρά της ζωφόρου του Παρθενώνα, ο μύθος του Πέλοπα και του Οινόμοιο στο αέτωμα του ναού του Δία της Ολυμπίας, όθλοι του

Ηρακλή και του Θηρέα σε ζωφόρους και μετόπες αρχαίων ναών

Ένα άλλο κέρδος που προκύπτει είναι ότι όταν οι μαθητές εξοικειωθούν με την αναγνώριση της καλλιτεχνικής φόρμας και του ιδιαίτερου στυλ στην τέχνη της κάθε εποχής — γεωμετρική, αρχαϊκή, κλασική, ελληνοϊταλική — που γίνεται ευκολότερα αντιληπτή και κατανοητή, αποκτούν την ευχέρεια της κατανόησης και του ύφους και της φόρμας, αλλά και της εποχής και των γραπτών μη-μειών, των οποίων τα μορφολογικά πλεονεκτήματα είναι λιγότερο ορατά και δυσκολονόητα στην ανίληψη των μαθητών, ιδιαίτερα του γυμνασίου, όπου η γνωριμία με τα έργα της αρχαίας γραμματείας γίνεται από μετάφραση.

Μια άλλη όψη του παιδευτικού χαρακτήρα της αρχαιολογίας αποτελεί η ανάπτυξη του καλαισθητικού συναισθήματος των μαθητών, που επιτυγχάνεται με τη συχνή τους επαφή με τα έργα τέχνης της αρχαιότητας και συντελεί και στην ικανότητα σωστής εκτίμησης και βαθύτερης κατανόησης των έργων της τέχνης κάθε εποχής και οποιασδήποτε προέλευσης καλλιτεχνικής ή τοπικής.

Β'. Τα αποτελέσματα της έλλειψης της διδασκαλίας της αρχαιολογίας ως ιδιαίτερου μαθήματος του αναλυτικού προγράμματος στα σχολεία, κυρίως της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, πέρα από τις επιπτώσεις στην έλλειψη αρχαιολογική κατάρτιση των ελλήνων μαθητών, είναι εμφανή και στην εθνική και την καθημερινή μας ζωή.

Η έλλειψη της αρχαιολογικής παιδείας έχει ως αποτέλεσμα την ελλιπική γνώση και της προγονικής πολιτιστικής παράδοσης και της εθνικής μας κληρονομιάς. Αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου είναι ότι οι νεοέλληνες προβάλλονται με μειωμένη αυτοεκτίμηση ως μέλη του έθνους και παρουσιάζουν — ως φυσικό επόμενο — όλα τα γνωστά συμπτώματα ξενοναμίας και ξενολατρίας, έλλειψη αγάπης για τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της ελληνικής πατρίδας, των αρχαίων κατοίκων της και της ιστορίας και της υψηλό μνημιαίο της δικτικής, κυρίως, κουλτούρας και υποκειμενικός.

Επακόλουθο των παραπάνω αποτελεί η μη πλήρης και σωστή τουριστική αξιοποίηση αυτών των προγονικών θησαυρών, η παντελής απουσία διεκδίκησης των κατοίκων περιοχών με αρχαιολογικούς θησαυρούς απ' το

ΥΠΠΟ να ανασκαφούν, ερευνηθούν και να αξιοποιηθούν ως αξιοθέατα οι χώροι αυτοί, κάτι που θα απέθαιε εξαιρετικά ωφέλιμο για την εθνική μας οικονομία, αλλά και την προσβολή της χώρας μας στο εξωτερικό. Αντίθετα είναι καθημερινά τα περιοριστικά συμμετοχές ελλήνων σε σπέσιες αλλοδαπών αρχαιοκαπήλων και συνεργασιών τους για την εμπορία και λαθραία εξαγωγή αρχαιοτήτων από την Ελλάδα με ξένους μεταπράτες. Ο απληροφόρητος αρχαιολογικά έλληνας είναι φυσικό να μη βλέπει ως τίποτε άλλο «τις πέτρες και τις στάμνες», όπως απλοϊκά αποκαλεί τα αρχαία ευρήματα, παρά ως πηγή πλουτισμού.

Συνέπεια αυτής της έλλειψης αρχαιολογικής αγωγής είναι και η διαμάχη ανάμεσα σε πολίτες και αρχαιολογική υπηρεσία του ΥΠΠΟ όταν πρόκειται για απαλλοτριώσεις οικοπέδων και αποζημιώσεις — σε περίπτωση που προκύπτει ζήτημα αρχαιολογικής αξιοποίησης ενός ιδιωτικού χώρου, — χωρίς, βέβαια, να υποτιμάται εδώ και η ευθύνη που βαραίνει τη γραφειοκρατική διαδικασία της υπηρεσίας αυτής.

Γ'. Ενδείξεις μόνο, μπορούν να θεωρηθούν όσα προαναφέρθηκαν για τον παιδευτικό χαρακτήρα της αρχαιολογίας και ίσως είναι άδικο απορία το γεγονός ότι ένας κύκλος αρχαιολογικών μαθημάτων δεν έχει ως τώρα εισαχθεί από το ΥΠΕΠΘ σε κάποια από τις βαθμίδες της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Οπωσδήποτε το θέμα της εισαγωγής του μαθήματος στα Αναλυτικά Προγράμματα πρέπει οπωσδήποτε να συζητηθεί σε μια μελλοντική προσπάθεια επανοργάνωσης του εκπαιδευτικού σχεδιασμού. Ανάλογος προβληματισμός είχε καταλήξει σε νόμιμα συμπεράσματα στη διάρκεια των εργασιών του Γ' συνεδρίου Ελλήνων Αρχαιολόγων, από 29.03.84 - 1.04.84 στους Δελφούς, στο οποίο οι σχέσεις «Αρχαιολογίας και Παιδείας» αποτέλεσαν τον κύριο άξονα αναφοράς και ενασχόλησης.

Στην πραγμάτωση του στόχου αυτού μπορούν να συντελέσουν η Ο.Α.Μ.Ε. και η Ε.Α.Μ.Ε. της χώρας, ο Σ.Ε.Α., το Ι.ΚΟΜ, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Μέσα από ούτιανες ενέργειες μπορεί η αρχαιολογία να εισαχθεί ως μάθημα κατ' αρχήν πειραματικά ή και σε μορφή προαιρετικής ολιγόωρης ανά έτος παρακολούθησης σε μερικά σχολεία και κατόπιν να εφαρμοστεί σε ευρύτερο επίπεδο, αφού υποστεί

τις κατάλληλες θελήσεις των μειοεκπαιδευμένων που θα προκύψουν στο πειραματικό στάδιο.

Παράλληλα — στα σημερινά δεδομένα πλαίσια — πρέπει να δοθεί βαρύτητα στα εγχειρίδια της Ιστορίας στα κεφάλαια του Ιωστικού θύλου και της Τέχνης, ώστε και το μάθημα της Ιστορίας να γίνει πραγματική διδασκαλία της Ιστορίας του Πολιτισμού, υποκαθιστώντας και την ελλιπή αρχαιολογική διδασκαλία. Απαραίτητο είναι, επίσης και ένα γλωσσάριο αρχαιολογικών όρων στα εγχειρίδια αυτά και για διδάσκοντες και για διδασκόμενους.

Δ'. Η δεδομένη κατάσταση των εκπαιδευτικών ρυθμίσεων οδηγεί στο εύλογο ερώτημα πώς μπορεί να καλυφτεί το κενό στα σημερινά πλαίσια, όπου, εκτός του ότι δε διδάσκεται η αρχαιολογία στα σχολεία, το αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης περιορίζει την ανάπτυξη αρχαιολογικών παρατηρήσεων, τονίζοντας περισσότερο τη φυλακιστική προσέγγιση του αρχαίου πολιτισμού, προφανώς και εξαιτίας της έλλειψης των απαραίτητων οπητικών μέσων, αλλά και του χρόνου.

Πρωταρχικής σημασίας είναι η επιμόρφωση των φυλολόγων σε ζητήματα της αρχαιολογικής επιστήμης και της ανασκαφικής έρευνας, αλλά και σε ζητήματα βιολογικής κατάρτισης και ενημέρωσης σε ατομικό και συλλογικό, αλλά και κρατικό επίπεδο. Πέρα, όμως από την επιμόρφωση και την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, που αποτελεί το ένα σκέλος για τη μέθοδο αρχαιολογικής γνώσης στους μαθητές, απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί και η δική τους συμβολή, οργάνωση και συμμετοχή για την κατάρτιση αυτής της γνώσης, το δεύτερο σκέλος της προσπάθειας.

Βασικό στοιχείο για την επίτευξη του σκοπού αυτού αποτελεί η άμεση επαφή των μαθητών με το συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο. Οι μαθητές θα πρέπει να επισκέπτονται στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό μουσεία, αρχαιολογικούς χώρους, ανασκαφές στην εξέλιξη τους, επισκέψεις που μπορούν άριστα να συνδυαστούν με σχολικούς περιπάτους και εκδρομές. Εξίσου χρήσιμη είναι η παρακολούθηση κινηματογραφικών ταινιών, υλικωτέρ, προβολών slides και θιντοσταβίων με ανάλογο περιεχόμενο, που, όμως, επειδή λείπει στα σχολεία η κατάλληλη υλικοτεχνική υποδομή, πρέπει να αποτελέσει μέρος της προωθητικής φροντίδας των εκπαι-

δευτικών, της οικογενείας των μαθητών η και της Τ.Α.

Για να αποδώσει μια επίσκεψη αρχαιολογικού χώρου ή μουσείου ή η παρακολούθηση ενός φιλμ ή ντοκιμαντέρ καλό θα ήταν να προηγηθεί η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των μαθητών σε σχέση με αυτά που πρόκειται να δουν, ή να παρακολουθήσουν. Με τον τρόπο αυτό δημιουργείται ο απαραίτητος προβληματισμός, ώστε η παρεχόμενη γνώση να γίνει αφομοίωση στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό. Απαραίτητη εδώ πρέπει να θεωρείται η ολόπλευρη κατάρτιση των καθηγητών.

Η αποτελεσματικότητα της πρακτικής αυτής μπορεί να αποδειχτεί μέσα από την καθημερινή διδακτική πράξη και τα αποτελέσματα της ανάλογης πειραματικής προσπάθειας με μαθητές στο Γυμνάσιο και Λύκειο Σουλίου που υπήρξαν θεαματικά, ως προς τα κέρδη που αποκόμισαν οι μαθητικές ομάδες που συμμετείχαν. Στη διάρκεια του σχολ. έτους 1982-83 οι μαθητές της Α' Λυκείου, στο πλαίσιο προγράμματος ημερήσιας σχολικής εκδρομής, επισκέφθηκαν το μουσείο Κομοτηνής και τον αρχαιολογικό χώρο των Φιλίππων χωρίς να έχει γίνει προετοιμασία τους ή ξενόγηση. Οι μαθητές αυτοί στάθηκαν αδιάφοροι μπροστά στα ευρήματα, τα μωσαϊκά εκθέματα και τα γνωστικά κέρδη ήταν μηδμενικά.

Μεγαλύτερη, όμως, παρουσία έδειξαν τα παιδιά του Γυμνασίου κατά το ίδιο σχολικό έτος σε άλλη ημερήσια εκδρομή στη Θάσο, όταν τους έγινε μια σχετική ενημέρωση για τους αρχαιολογικούς χώρους και τα εκθέματα του μουσείου.

Σε μια τρίτη εκδρομή των μαθητών της Τρίτης Γυμνασίου κατά το σχολ. έτος '88?-84 ήταν σε ικανοποιητικό βαθμό ενημερωμένοι για το τι θα έβλεπαν στο Μουσείο της Θεσσαλονίκης και τι ακριβώς σήμαιναν τα ευρήματα in situ των αρχαιολογικών χώρων της Πέλλας και των Φιλίππων, που θα επισκέπτονταν. Αποτελέσματα ήταν ότι στην επιστροφή, ιδιαίτερα μετά την επίσκεψη στο μουσείο Θεσσαλονίκης και την περιήγηση στα αρχαία κτίσματα της Πέλλας, οι μαθητές υπέβαλλαν πολλές ερωτήσεις σχετικές με αρχαιολογικά, αλλά και ιστορικά ζητήματα, όπως τα τελευταία προέκυπταν από την προσεκτική παρατήρηση των αρχαιολογικών δεδομένων.

Ιδιαίτερα αποδοτική αποδείχεται η ενημέρωση και η οποιαδήποτε επίσκεψη, όταν προετοιμάζεται από τους ίδιους τους μαθητές. Το πειρά-

μα αυτό εφαρμόστηκε για την ξενόγηση των μαθητών της Α' και Β' Γυμνασίου του σχολ. έτους 1983-84 στον αρχαιολογικό χώρο και το μουσείο της Θάσου, από μαθητές του 2ου και 3ου τμήματος της Β' Γυμνασίου.

Οι μαθητές οργανώνονται σε ομάδες εργασίας και χρησιμοποιούνται ως βοηθήματα οδηγών αρχαιολογικών χώρων και βιβλία ιστορικού και αρχαιολογικού περιεχομένου, ετοίμασαν την ξενόγηση και με επιτυχία παρουσίασαν τους αρχαιολογικούς χώρους στους συμμαθητές τους κατά τη διάρκεια της επίσκεψης.

Πέρα από τη χαρά της συλλογικής προσπάθειας, το εγχείρημα είχε ως θετικό επακόλουθο τη συνείδηση επιθυμία για επίσκεψη στους αρχαιολογικούς χώρους και στο μουσείο της Θάσου μεγάλου αριθμού μαθητών, τον πειραματισμό που εκδηλώθηκε με σειρά ερωτήσεων, αλλά και το ενδιαφέρον που επιδείχτηκε για τη συμμετοχή σε ανάλογες ομάδες εργασίας εντυπωσιακού μέρους του μαθητικού δυναμικού που συμμετείχε στην εκδρομή.

Στη διάρκεια των φυλολογικών μαθημάτων μεγάλη προβλήματα επιδεικνύονται από τους μαθητές για την ανεύρεση φωτογραφιών ή τη ζωγραφική απόδοση στοιχείων του μωσαϊκού με αρχαιολογική ή ιστορική αξία, γεγονός που αποδεικνύει ότι η κατάλληλη παρουσίαση από πλευράς του εκπαιδευτικού μπορεί να καταστήσει την αρχαιολογική επιστήμη το πιο αγαπητό αντικείμενο μελέτης του μαθητή, ο οποίος γοητεύεται στην αναπαράγηση της ζωής των αρχαίων ελλήνων και αφοσιώνεται με θαυμασμό στην παρατήρηση και μελέτη του πολιτισμού τους. Πολλές φορές, μάλιστα, οι έλληνες μαθητές με συγκινητικό τρόπο, στις παρουσιάσεις ή στις συζητήσεις τους, δίνουν πνοή ζωής στο φαινομενικά νεκρό και σιωπηλό κόσμο της αρχαιότητας.

Εξίσου πρόβλημα αναλαμβάνουν το σχολασμό εικόνων με αρχαιολογικό χαρακτήρα — που προέχονται στα βιβλία της Ιστορίας, ή των φυλολογικών μαθημάτων, όταν διατεθεί κάποιος χρόνος από τη διδακτική ώρα για το σκοπό αυτό — όπως πρόβλημα σχολιάζουν επίσης και cartes-postales ή slides. Η προσπάθεια αυτή υπερβαίνει στην πλήρωση της αρχαιολογικής κατάρτισης, (ή μέθοδος αυτή μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί και στο μάθημα της Ιστορίας, κατά τις τελευταίες διδακτικές ώρες του σχολικού έτους, όπου τα στοιχεία αυτά θα συνδυάζονται και με

αντίστοιχη επανάληψη της ύλης που έχει διδαχτεί σε όλη τη χρονιά). Θετικά αποτελέσματα αποφέρουν επίσης και ασκήσεις με μορφή μινιπλέτων tests, στα οποία οι μαθητές υποχρεώνονται — προφορικά ή γραπτά — να περιγράψουν κάποιο έργο τέχνης, αντικείμενο καθημερινής χρήσης, κτίσμα ή αρχιτεκτονικό μέλος που τους δίνεται μέσα από απεικονίσεις ή αρχιτεκτονικές κατόψεις. Με τον τρόπο αυτό αναπτύσσεται και η ικανότητα παρατήρησης και σωστής περιγραφικής απόδοσης, καθώς και ο προβληματισμός σε πολύμορφα αρχαιολογικά θέματα και ζητήματα. Ανάλογες μεθόδους χρησιμοποιούν ήδη μερικά μουσεία.

Όταν προσφέρονται τα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, χρήσιμος είναι και ο αρχαιολογικός σχολιασμός των κειμένων και η παρουσίαση στην τάξη εργασιών, από ομάδες μαθητών, με αναλογο περιεχόμενα.

Εί: Η εισαγωγή της αρχαιολογίας ως ιδιαίτερου μαθήματος στα ελληνικά σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, θα πρέπει να βρει ενθέρμους υποστηρικτές σε φορείς εκπαιδευτικούς, αρχαιολογικούς, σε αρχαιολόγους και εκπαιδευτικούς, αλλά και σε κάθε ευαίσθητο πολίτη που ενδιαφέρεται για την ανάπτυξη ενός ανώτερου επιπέδου πνευματικού βίου στον τόπο μας, για τη διεύρυνση και βελτίωση του πολιτιστικού πεδίου της ελληνικής κοινωνίας, που σέβεται και ποσχίζει για τη διατήρηση και αξιοποίηση της εθνικής μας κληρονομιάς.

Η σωστή ρήση δεν θα πρέπει να αφήσει ασυγκίνητο κανένα σκεπτόμενο άνθρωπο.
«Ός δ' άν ύν ήμερληλυθύτα κωλύς νυνόρηζ άμεινον περί των μελλόντων θουλεύσει».

Archaeology and Education

O. Dassiou

The contribution of Archaeology, a branch of Humanities, to the reformation of historic truth is a fact beyond doubt. Our knowledge of the History of Man would have been extremely incomplete if it had been based only on philological sources and had rejected the valuable information and data being derived from interdisciplinary sciences, such as Archaeology, History and Anthropology. Furthermore, Archaeology, due to its educational properties, has a distinct position among the disciplines of *Alt-ertumswissenschaft* with an educational character. The educational value of Archaeology is apparent in the daily didactic practice, since it is necessary used for the documentation, annotation and enrichment of the knowledge obtained by students, either through History or Ancient Greek Literature courses.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Θεωρήθηκε σκόπιμη η παράθεση ενός βιβλιογραφικού σημειώματος που θέλει να βοηθήσει τους φιλόλογους καθηγητές, αν αποφασίσουν να εμπλουτίσουν το δεδομένο σύστημα διδασκίας τους και με την αρχαιολογική παράδοση, παράλληλα, όμως, ν' αποτελέσει χρήσιμο οδηγό μιας πράξης, αλλά υποσυστημική προέγερσης της επιστήμης της Αρχαιολογίας από απομονωμένης επιστήμιας όλων κλάδων ή από κάποιους κλάδους της ελληνικής αρχαιολογίας και της αρχαιολογίας.

Α. Αρχαιολογία εν γένει:

1. Δυστυχώς δεν υπάρχουν κατάλληλα αρχαιολογικά ελκυστικά εργαλεία στη χώρα μας. Σπουδαία, αλλά σε πολλά σημεία ξεπερασμένα, είναι το έργο του: 1. ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΙΟΥΤΑ, «Αισθήσις της Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης», Αθήνα, 1979.

2. Το μεταφρασμένο στο γ' αγγλικό έργο της:

2. GISELA RICHTER, «Αρχαία Ελληνική Τέχνη», Ινστιτούτο του Βίβαλου, Εκδόσεις Καρζόμπατ, Αθήνα 1974, προσφέρεται περισσότερο στην απόκτηση βασικών αρχαιολογικών γνώσεων. Πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι βασικό μονοκείμενο και των δύο συγγραμμάτων, είναι η στενή αντίληψη για θεωρητική της αρχαιολογίας ως ιστορίας της τέχνης και όχι ως επιστήμης ιστορική - αρχαιολογική και κοινωνική.

3. Για μεγαλύτερη εξειδικευμένη προπώθηση προσηλώνεται, κυρίως σε πολλά άλλα και τα συγγραμματα:

α) για την αρχιτεκτονική: Ιδιαίτερα καταπονητικό το όγδοο συγγραμμά για την αρχαία και βυζαντινή αρχιτεκτονική αντίστοιχα:

1. ΧΑΡΑ, ΜΠΟΥΡΑ, «Μεθρήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής», Αθήνα 1975, Εκδοση Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.

Για την αρχαία ελληνική αρχιτεκτονική ειδικά:

2. J. DINSMOOR, «Η αρχιτεκτονική της αρχαίας Ελλάδας», (The architecture of ancient Greece), W.W. Norton and Company Inc., New York 1975) και:

3. GOTTFRIED GRUBEN, «Die Tempel der Griechen», Himer Verlag, München, 1976.

4. Α. ΟΥΛΑΝΔΟΥ, «Τα υλικά βοηθήματα των αρχαίων Ελλήνων», Εκδ. Α.Ε. Αθήνα, Α': 1956/6, Β': 1959/90

β) για την αγγειογραφία:

2α. Τα πρόσφατα μεταφρασμένα έργα του John Boardman:

1. JOHN BOARDMAN, «Athenian black - figure vases», Thames and Hudson, Switzerland, 1974.

2. Του ίδιου, «Athenian red-figure Vases/Archaic period», Thames and Hudson, London 1975.

3. Ελληνική μετάφραση στο γ' εκδόσεις Καρζόμπατ:

1α. Του ίδιου, «Αττική αγγειογραφία του μεταμόρφου ρυθμού/Αρχαϊκή περίοδος».

2α. Του ίδιου, «Αττική αγγειογραφία του ερυθρόμορφου ρυθμού/Αρχαϊκή περίοδος», δίνουν μια σαφή εικόνα της αρχαίας ελληνικής αγγειογραφίας, καθώς επίσης και συγγραμμάτα με πλούσια φωτογραφικό υλικό όπως το:

3. Έργο των LULLIES-HIRMER, ARMS/HIRMER στα γερμανικά.

4. «Ελληνικά Αγγεία» της ΕΡΕΚΑ SIMON/HIRMER στα γερμανικά και

5. συγγραμμάτο του Sir JOHN BEASLEY στ' αγγλικά και

6. συγγραμμάτο του J. BUSCHOR στα γερμανικά, ειδικά το:

7. J. BUSCHOR, «Griechische Vasen».

γ) γλυπτική:

Συνολικό και εμπεριστα, αλλά με απόλυτη επιστημονική εγκυρότητα συνοδευμένο το έργο του:

1. WERNER RICHTS, «Die Skulpturen der Griechen», Himer Verlag, München 1979 με κατάταξη του υλικού κατά θεματικές κατηγορίες, βασικό μέντημα ή φορητά/έπιπλα.

Εξίσου αξιόλογο στα θνήκια και σε ελληνική μετάφραση:

2. J. BOARDMAN, «Αρχαϊκή Ελληνική Γλυπτική», Εκδόσεις Καρζόμπατ.

2α. J. BOARDMAN, «Greek sculpture/The Archaic Period», Thames and Hudson, 1978.

III. α) Για γενικότερο προβληματισμό σε θέματα αρχαιολογίας και αρχαιολογικός αποδυνάμωτος κατάλληλο το αντίστοιχο κείμενο της «Ιστορίας της Ελληνικής Εθνικής».

1. «Ιστορία του Ελληνικού Έθνους», Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1970.

α. Τόμος Β' - ιστορία για την αρχαϊκή εποχή.

δ. Τόμος Γ' & Γ. & Δ. - στοιχεία για την κλασική εποχή.

γ. Τόμος Ε' - στοιχεία για την ελληνιστική εποχή.

δ. Τόμος ΣΤ' - αναφορά στα ελληνιστικά χρόνια και τη μετάβαση στη Ρωμαϊκή περίοδο.

β) Θέματα μυθολογίας, στα αντίστοιχα συγγράμματα των:

1. Κ. ΚΕΡΕΝΥΙ, «Ελληνική Μυθολογία», 1966, ΕΛ. εκδ. – Βιβλιοπαλαιόν της Εστίας».

2. ΡΩΤΗΓΗ Πάριση, «Ελληνική Μυθολογία».

3. «Ελληνική Μυθολογία» – Πεντάτομο έργο της Εκδοτικής Αθηνών, 1981 με τη σπουδαία του Ι. ΚΑΚΡΩΝΗ.

γ) Ερευνητικό πρόγραμμα για την παραγωγή μυθολογίας, θρησκευτική παράδοση, ιστορική πληροφορία το έργο διαιρείται του:

1. ΝΙΚΟΥ ΠΑΠΑΚΩΣΤΗ – Παιδαγωγική Ελληνική Γραμματική, Τόμος 5, Εκδοτική Αθηνών, 1974 καθώς επίσης και:

2. MARTIN NILSON, «Μυθολογία προέλευση της Αρχαίας Ελληνικής Μυθολογίας», μεταφρασμένο στα ελληνικά.

3. MARTIN NILSON, «Ελληνικές Γιορτές».

4. Η. W. PARKE, «Ελληνικά Μαντεία», 1970, Εκδόσεις Κρατάμια.

IV. Ιδιαίτερα χρήσιμα και τις ξενογλώσσες και τις ενδόξες σε αρχαιολογικών χώρους, αποδεικνύονται οι «οδηγοί» των Μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων, που εκδίδονται από δημοτικούς φορείς ή ιδιωτικούς εκδοτικούς οίκους. Ενδεικτικά μπορούν να αναφερθούν:

1. «Το Ελληνικό Μουσείο», Εκδοτική Αθηνών, 1974.

2. «Πρακτικές οδηγίες Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου», Υπηρεσία Αρχαιοτήτων και Αναστήλασεων, Αθήνα 1964.

3. «Σύλλογος γλυπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου», ΧΡΗΣΤΟΣ και ΣΕΜΗΗ ΚΑΡΟΥΖΟΥ, Γεν. Δ/ση αρχαιοτήτων και αναστήλασεων, Αθήνα 1967.

4. «Σύντομος οδηγός μουσείου Ακρόπολης», επιμ. Γ. ΜΗΛΙΑΔΗ, Υπηρεσία Αρχαιοτήτων και αναστήλασεων, Αθήνα, 1960, 1973.

5. «Οδηγός μουσείου Ιωνικών», ΙΟΥΛΙΑ ΒΟΚΟΠΟΥΛΟΥ, Γεν. Δ/ση Αρχαιοτήτων και Αναστήλασεων, Αθήνα, 1973.

6. «Οδηγός αρχαιολογικού μουσείου Κερκεiras», Γ. ΔΟΝΤΑ, Γεν. Δ/ση Αρχαιοτήτων και Αναστήλασεων, Αθήνα 1970.

7. KARL LEHMANN, «Σαμοθράκη», (μετ. Γ. Ακωτίδη), Εκδόσεις Αστέρης, Ν. Τύρρη, 1978.

8. «Οδηγός θέσων – Γαλάτεια Αρχαιολογική Σχολή, Αθήνα 1974.

9. «The Akropolis Agora», Αρχαιολογική Σχολή Κωνσταντινούπολης, Αθήνα, 1976.

10. «Οδηγός Μουσείου Καβάλας», Δ. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ, Αθήνα 1969.

11. «Δελφοί», ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΡΟΥΖΟΣ, Εκδ. Ερμής, 1974.

12. KATERINA KANTA, «Ελευσίνα», Εκδ. Ρίζες, Αθήνα 1979.

13. PAUL AUBESON – KARL SCHEFOLD, «Ερέτρια», αρχαιολογικός οδηγός Γ.Δ.Α.Α., Αθήνα, 1975.

14. ΜΑΡΙΑ ΜΥΡΟΥΣΚΑΡΗ, «Τα μνημεία της Ακρόπολης», Γ.Δ.Α.Α., Αθήνα, 1975.

15. Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗ, «Δωδώνη», Εκδ. Σύλλογος Πνευματικής κίνησης «Αρχαία Δωδώνη», 1971.

16. Κ. ΔΑΔΑΡΑ, «Ζώνη», Γ.Δ.Α.Α., Αθήνα, 1974.

17. ΛΟΥΖΙΑ ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΥ, «Αττική», Εκδόσεις Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1973.

18. ΧΑΡ. ΜΠΟΥΡΑΣ «Χίος», Εκδόσεις Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1974.

19. Α. ΚΑΡΑΚΑΤΣΑΝΗ-ΣΤΑΒΟΠΟΥΛΟΥ, «Αγία-Ηλένη», Εκδόσεις Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1973.

20. Σ. ΔΑΚΑΡΗ, «Το νησί των Ιωνικών», Εκδ. Τολκίδη, Αθήνα 1982.

21. Δ. ΣΑΜΗΚΙΩΝ, «Σκόπελος, Γλυφισά», Εκδ. Βιβλιοπωλείου Θ. Σπυριδίου.

22. Γ. ΣΠΑΝΑΚΗ, «Κρήνη», Α & Β Τόμος, Ηρόδοτος Κρήτης, Εκδ. Ξεκκινώντας.

23. ΣΤ. ΑΛΕΞΙΟΥ, «Μυκκός Παλιός», Εκδ. Υπερ. Σ. Αλεξίου, Ηρόδοτος.

24. ΣΤΥΡΟΥ ΚΟΚΚΙΝΗ, «Τα μνημεία της Ελλάδας», Εκδ. – Οδός της Εστίας –, 1979.

25. Χ. ΝΤΟΥΜΑ – Α. ΜΑΡΑΓΚΟΥ, «Αρχαία Ελληνική Τέχνη, Κυκλαδικός πολιτισμός – Ιστορικοί χρόνοι», Συλλογή Ν. Π. Γουλανδρή, Έκδοση Μ. Μιζάνη, Εκδοσει Μουσείου Μπενάκη, Ιούλιος – Νοέμβριος 1978.

26. Γ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Αρχαία Ρόδος», Μουσείοτο Κινημα, Εθνική Τραπέζης, Αθήνα 1986.

V. Βυζαντινή Αρχαιολογία:

α) για τη βυζαντινή αρχαιολογία αξιόλογα βοηθήματα μπορούν να θεωρηθούν σε επίπεδο γενικής θεωρητικής:

1. Γ. ΣΤΥΡΟΥ, «Βυζαντινή Αρχαιολογία», Εκδόσεις Α.Ε., Αθήνα 1972.

2. Π.Λ. ΜΙΧΕΛΗ, «Βυζαντινή Βυζαντινή Τέχνη», Β. εκδοχή, Αθήνα, 1972.

3. CHARLES DELAUE, «Βυζαντινή Τέχνη», Εκδ. Δμ. Ν. Παπαδάμ, Αθήνα, 1975/6.

4. «Ιστορία Ελληνικού Έθνους», οι αντίστοιχο τόμοι και κεφάλαια: Ζ' έως Θ'.

β) Για την αρχιτεκτονική:

1. Το έργο του ΧΑΡ. ΜΠΟΥΡΑ – που προαναφέραμε – ο Β' τόμος.

2. ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΟΡΑΝΔΟΥ, «Η φιλοσοφία Γαλακταριανή Βασιλείς της Μεσογειακής Λεκάνης», Εκδ. Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα, 1952, Α' Τόμος & 1954, Β' Τόμος.

γ) «Οδηγοί» μουσείων και χώρων:

1. Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Ν. ΝΙΚΟΜΑΝΟΥ, «Οι Άγιοι Αποστόλοι της Θεσσαλονίκης», Θεολ. κτ 1972, Χ. Ι. ΜΑΚΡΑΝΟΥ, «Η καμάρα, Το θρησκευτικό τόμο του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη», Θεσσαλονίκη 1969.

ΧΡ. ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ-ΤΣΙΟΥΜΗ, «Ο Άγιος Νικόλαος ο Οσσανός», Θεολ. κτ 1970.

2. ΠΑΖΑΡΑ, «Η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη», Θεολ. κτ 1985.

Γ. ΓΟΥΝΑΡΗ, «Τα τέλη της Θεσσαλονίκης, Θεολ. κτ 1976.

4. ΒΥΤΤΟΠΟΥΛΟΥ, «Τα ψηφιδωτά του ναού του Αγίου Δημητρίου της Θεσσαλονίκης», Θεσσαλονίκη, 1969.

5. ΠΕΛΕΚΑΚΗ, «Παλατινός ναός της Θεσσαλονίκης», Εκδ. Πουρναρά, 1973.

2. «Μνημεία της Θεσσαλονίκης», Θεολ. κτ 1978, Εκδ. Βιβλιοπωλείου Μόλυβο.

3. ΠΑΥΛΟΥ ΛΑΖΑΡΙΔΗ, «Το μνηστήρι του Οσίου Λουκά», Αθήνα Εκδ. Απολλών.

4. ΑΝΔΡΕΑ ΑΙΣΙΤΑΚΗ, «Η Νέα Μονή της Χίου», Χίος 1980.

5. Στο έργο του BURGET οβόλογος πληροφορία για τις κατακόμβες, και εδώ οι δημοσιεύσεις οι αντίστοιχοi Coirpora η εκδοτικά συνολα από Έλληνες και ξένους ερευνητές και φορείς εμπεριέχουν ομολογία το έργο της δημοκρατικής, Ενδοκίμια υπαρκτή. 1) η δημοσίευση της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Έταιρείας «The Kalyte Temple», για τη Μονή της Χίου της Κωνσταντινούπολης, 2) τη δημοσίευση της Γερμανικής κλιμακώσης του Θεολογίου του Έλληνα από οβόλογος επικοινωνία 3) την εκδοχή της Εθνικής Τραπέζης για τη γραπτή δημοσίευση της Μονής του Αγίου Όρους, 4) το παλιότερο έργο «Οι Φρουρές του Αγίου Όρους» κ.ά.

VI. Τα αρχαιολογικά πεδία ερευνητικών τη μεγαλύτερη δυνατή επιμέλεια για προώθηση ανακάλυψης και επιστημονικά συμπεράσματα. Οι αντικειμενικές που φωτοδενούνται α' αυτό απέναντι ελλείψει θεμάτων και απαιτούν κάποια προηγούμενη ενημέρωση για την ελληνολογική κατάσταση τους:

Ενδεικτικά:

Α.Ε. – Αρχαιολογική Εφημερίδα-

Α.Δ. – Αρχαιολογικό Δελτίο-

Π.Α.Ε. – Πρακτικά Αρχαιολογικής Εταιρείας-

Α.Α.Α. – Αρχαιολογικά Ανάλυτα εφ' Αθηνών-, εκδ. ΥΠΠΟ.

–Ανθρακωλογικά-, εκδ. Παρατηρητής.

–Ιστορία-

–Αρχαιολογία-, το μόνο ευρείας διάδοσης και ενημέρωσης αρχαιολογικό περιοδικό σήμερα στον ελλαδικό χώρο.

Επίσης τα:

Α.Μ. – «ATEMISCHÉ MITTEILUNGEN», του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστι.

Α.Ι.Α. – «AMERICAN JOURNAL OF ARCHAEOLOGY», στ' αγγλικά, εκδ. Α.Σ.

Β.Ο.Η. – «BULLETIN DE CORRESPONDANCE HELLENIQUE», στα γαλλικά.

7) Συμπεριλαμβανόμενη κρίσιμη και ουσιαστική είναι η δημοσίευση οδηγών, καταλόγων μνημείων ή περιοδικών εκδόσεων μουσείων, περίερε slides, όλημνημεί που εκδίδονται μοναχικά με τα εκλεκτά τους αξιόλογα. Τομολογική οδηγία, καταλόγων μνημείων ή περιοδικών εκδόσεων μουσείων, περίερε slides, όλημνημεί που εκδίδονται μοναχικά με τα εκλεκτά τους αξιόλογα.

Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι όλα σχεδόν τα μουσεία και οι αντίστοιχοι φορείς του εμπεριχωρούν εκδόσεων ανάλογους οδηγών, Coirpora η εκδόσεις τουριστικού ενδιαφέροντος.

Το επιστημονικό περιοδικό που προαναφέραμε είναι δυνατόν να ερευνηθούν οι οβόλογος αρχαιολογίας και ιστορίας των ΑΕΙ και στους φορείς που τα εκδίδουν ή το χρησιμοποιούν π.χ. Βιβλιοθήκες είναι αρχαιολογικών σχολών, Αρχαιολογική Εταιρεία, Ι.Μ.Χ.Α. κλπ.